

MICHAŁ STEFAŃSKI

Poznań

ORCID: 0000-0002-7830-0623

ROZRACHUNEK Z POKOLENIEM '68 W TEKSTACH AUTORÓW GENERACJI '85

Rok 2018, w którym przypadała 50. rocznica rewolty studenckiej, obfitował w Republice Federalnej Niemiec w liczne bilanse, debaty i spory dotyczące roli, jaką zachodnioniemieckie¹ pokolenie '68 odegrało w historii, polityce i kulturze. Nie może to dziwić, ponieważ żadna inna powojenna formacja pokoleniowa nie stała się w równym stopniu przedmiotem kontrowersji i krytyki, co pokolenie '68. Świadczą o tym niejednorodne, często całkiem ze sobą sprzeczne oceny wydarzeń i dziedzictwa 1968 r., pojawiające się w dyskursie publicystycznym, naukowym, literackim, a także politycznym². Debaty i podsumowania trwają już zresztą od dziesięcioleci; o pokoleniu '68 głośno jest nie tylko w kontekście okrągłych rocznic rewolty, lecz także przy okazji nowych ustaleń dziennikarzy i badaczy historii czy sporów między politykami.

Pod koniec lat 60., kiedy to przez Europę przetaczała się fala protestów studenckich, młode pokolenie kwestionowało obowiązującą hierarchię, kulturę i tradycyjne wartości. Wspólnym rysem zachodnioeuropejskich rewolt był antyautorytaryzm, antykapitalizm, antyimperializm i sprzeciw wobec establishmentu. Studenci domagali się pełnej wolności obyczajów i realnego prawa do współdecydowania w polityce. Odwoływali się przy tym do utopijnych idei rewolucyjnych, postulując stworzenie nowego społeczeństwa i nowego człowieka. Skutkiem ich walki nie był całkowity przewrót, lecz rewolta, która doprowadziła do przeobrażeń w zakresie modelu rodziny, życia społecznego, a także kultury. Rok 1968 stał się symbolicznym *signum* pokolenia, które rzuciło rękawicę starszym generacjom i w radykalny sposób wypowiedziało posłuszeństwo tradycji. Silna tożsamość zbiorowa, która charakteryzuje pokolenie '68, nadal dochodzi do głosu podczas emocjonalnych debat dotyczących jego historii i aktorów. Wielość ocen i interpretacji z pewnością świadczy o jego złożoności i niejednoznaczności.

Bez wątpienia istotny głos w dyskursie dotyczącym zachodnioniemieckiego pokolenia '68 ma generacja jego dzieci, która próbuje rozliczyć się z jego dziedzictwem, przpracowując swoje doświadczenia i wyrażając przeważnie krytyczne oceny w tekstach literackich, (auto)biograficznych, eseistycznych czy publicystycznych. Głównymi obszarami, w obrębie których autorzy młodszego pokolenia, czyli tzw. generacji '85,

¹ W NRD nie było rewolty studenckiej i dlatego nie doszło tam do powstania pokolenia '68.

² Przykłady podane zostaną w dalszej części artykułu.

przeprowadzają rozrachunek z pokoleniem '68, są: nowe koncepcje rodziny i wychowania, ideologia, przeszłość i historia oraz polityka. Pokolenie '68, które niegdyś negocjowało tradycję i kulturę swoich rodziców, samo stało się obiektem krytyki swoich dzieci.

Aby ukazać złożoność problematyki związanej z oceną pokolenia '68 i jego dziedzictwa, w pierwszej części artykułu podejmę próbę naszkicowania rysów i głównych obszarów debat, dotyczących jego historii i oddziaływania. W dalszej części przedstawię profil generacji dzieci, następnie zaś przejdę do analizy problemu rozrachunku z pokoleniem '68 na przykładzie wybranych tekstów autorstwa przedstawicieli generacji '85. W toku analizy tekstów będę także wskazywał na stosowane przez autorów strategie, poprzez które próbują stworzyć własną tożsamość pokoleniową, konfrontując się z pokoleniem rodziców.

W niniejszym artykule, który wpisuje się w nurt badań nad pokoleniami³ (*Generationenforschung*), posłużę się komplementarnymi wobec siebie literaturoznawczymi metodami *close reading* i *wide reading*⁴. Pierwsza z nich zorientowana jest na immanentną analizę tekstu, natomiast druga na analizę aspektów historycznych i kulturowych. Z powodu braku przekładów większości tekstów na język polski cytaty będą podane w moim tłumaczeniu. Aby uniknąć powtórzeń, będę posługiwał się określeniami „pokolenie '68” i „generacja '85” (w języku niemieckim takie rozróżnienie nie występuje – stosuje się określenia „68er-Generation” i „85er-Generation”). Perspektywa badawcza, podejmowane wątki i wnioski zaprezentowane w niniejszym artykule odwoływać się będą do mojej monografii wydanej w 2013 r. nakładem *Peter Lang Verlag*⁵.

KONTROWERSJE WOKÓŁ POKOLENIA '68 I JEGO DZIEDZICTWA

Pierwszym obszarem z historii zachodnioniemieckiego pokolenia '68⁶, w obrębie którego dochodzi do sporów, jest rozrachunek z nazistowską przeszłością rodziców i dziadków. Historycy i komentatorzy spierają się o to, czy pokolenie '68 istotnie dążyło do rozliczenia pokoleń uwikłanych w nazistowską przeszłość, czy też jest to jedynie mit. Podczas gdy jedni, jak Edgar Wolfrum⁷ czy Norbert

³ W niemieckiej myśli socjologiczno-historycznej tradycja badań nad pokoleniami jest szczególnie silnie zakorzeniona i sięga lat 20. XX w., za punkt wyjścia mając refleksję Karla Mannheima. Por. K. Mannheim, *Das Problem der Generationen* (1928), w: *Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk*, red. K. H. Wolff, Neuwied am Rhein i in. 1970, s. 509-565.

⁴ Por. W. Hallet, *Methoden kulturwissenschaftlicher Ansätze: Close Reading und Wide Reading*, w: A. Nünning / V. Nünning (red.), *Methoden der literatur- und kulturwissenschaftlichen Textanalyse*, Stuttgart i in. 2010, s. 293-315.

⁵ M. Stefański, *Die 68er-Generation vor Gericht. Untersuchungen zu den Konfliktkonstruktionen in den Texten der 85e-Generation*, Frankfurt am Main 2013.

⁶ Heinz Bude do pokolenia '68 zalicza roczniki 1938-1948, natomiast Aleida Assmann osoby urodzone w latach 1940-1950. Por. H. Bude, *Das Altern einer Generation. Jahrgänge 1938 bis 1948*, Frankfurt am Main 1995, s. 18; A. Assmann, *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*, München 2007, s. 62.

⁷ Por. E. Wolfrum, *Die geglückte Demokratie. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, Stuttgart 2006, s. 267.

Frei⁸ uważają, iż postulaty rozrachunku z przeszłością rodziców były istotnym elementem studenckich protestów, inni są zdania, że pokolenie '68 nie ma zasług w przepracowywaniu nazistowskiej przeszłości. Szczególnie mocną tezę wysuwa Götz Aly, sam będący przedstawicielem pokolenia '68, który w swoim opracowaniu *Unser Kampf. 1968 – ein irritierter Blick zurück* pokolenie '68 przyrównuje do generacji '33, czyli do ich rodziców, wysuwając tezę, jakoby młodzi buntownicy sami byli epigonami totalitaryzmu⁹, którzy poprzez rewoltę próbowali uciec przed ciężarem nazistowskiej przeszłości¹⁰. Krytykę takiej interpretacji przeprowadził inny znawca tematu rewolty studenckiej i historii 1968 r. Wolfgang Kraushaar, który ukazał słabe punkty argumentacji Aly'ego, wskazując na daleko idące uproszczenia, prowadzące do błędnej interpretacji zjawisk i nieadekwatnej oceny pokolenia '68 i jego aktorów¹¹.

Drugim obszarem, w obrębie którego toczą się debaty na temat historii i dziedzictwa pokolenia '68, jest krytyka społeczeństwa autorytarnego i koncepcje wychowania antyautorytarnego, które pokolenie '68 propagowało i wcielało w życie, inspirując się nurtem psychoanalizy¹², pismami lewicowych filozofów (Adorno, Horkheimer, Marcuse), a także eksperymentalnymi koncepcjami pedagogicznymi Alexandra Neila, Celestina Freineta czy Lorenzo Milaniego, którzy realizowali założenia pedagogiki emancypacyjnej w prowadzonych przez siebie szkołach.

Głównym założeniem antyautorytarnego wychowania było wyrabianie krytycznego myślenia, samodzielności i kreatywności. Jego celem nie było zakwestionowanie autorytetu jako takiego, lecz kształtowanie wyemancypowanej, świadomej osoby, która miała być odporna na wpływ autorytarnego społeczeństwa i manipulację ze strony władzy. W drugiej połowie lat 60. powstawały pierwsze komuny, w których realizowano postulaty niezależnego i wyemancypowanego życia we wspólnocie. Najbardziej znanymi kolektywami były wówczas berlińskie *Kommune 1* i *Kommune 2*.

Był to nie tylko czas eksperymentowania z nowymi formami współżycia społecznego, lecz także eksplorowania sfery seksualności zarówno dorosłych, jak i dzieci. Obszary te były poddane silnej ideologizacji, dążono bowiem do zniesienia własności i intymności, które postrzegano jako wytwór opresyjnego społeczeństwa i kultury. Zakładano tzw. *Kinderläden*, przedszkola, w których dzieci były wychowywane w duchu antyautorytarnym, gdzie w nieskrępowany sposób mogły się bawić, uczyć krytycznego myślenia, a także odkrywać swoją seksualność¹³.

⁸ Por. N. Frei, 1968. *Jugendrevolte und globaler Protest*, München 2008, s. 79-88.

⁹ Por. G. Aly, *Unser Kampf. 1968 – ein irritierter Blick zurück*, Frankfurt am Main 2008, s. 8.

¹⁰ *Ibidem*, s. 148 i nast.

¹¹ Por. W. Kraushaar, *Die blinden Flecken der 68er Bewegung*, Stuttgart 2018, s. 123-134.

¹² Obok Freuda czy Fromma warto wspomnieć o Wilhelmie Reichu, którego pisma były dla pokolenia '68 istotnym punktem odniesienia. W tekstach, w których łączył założenia psychoanalizy z marksizmem, Reich wiele uwagi poświęcał problemowi seksualności dziecka. Por. W. Reich, *Die Funktion des Orgasmus*, Leipzig, Wien, Zürich 1927; Idem, *Der Einbruch der Sexualmoral*, Berlin, Leipzig, Wien 1932; Idem, *Die Sexualität im Kulturkampf*, Kopenhagen 1936.

¹³ Więcej na temat *Kinderläden* por. np. M. S. Baader, *An der großen Schaufensterscheibe sollen sich die Kinder von innen und die Passanten von außen die Nasen platt drücken. Kinderläden, Kinderkultur*

Za pozytywne aspekty pedagogiki praktykowanej i rozwijanej przez pokolenie '68 uznaje się zwiększenie zaangażowania w proces wychowawczy, otwartość na nowe koncepcje i przyczynienie się do dynamizacji pedagogiki. Do negatywnych tendencji zalicza się natomiast między innymi dążenie do zniesienia różnicy między dziećmi i dorosłymi, silną ideologizację wychowania i zbyt daleko idące eksperymenty w zakresie wczesnego wprowadzania w seksualność (np. demonstrowanie zbliżenia intymnego między rodzicami, zachęcanie do dotykania genitaliów rówieśników oraz osób dorosłych), a także brak stałego opiekuna, np. matki czy ojca, zamiast którego dzieckiem zajmowały się na zmianę różne osoby¹⁴.

W ostatnich latach często podnoszone były zarzuty dotyczące afirmowania i propagowania pedofilii przez środowiska skrajnej lewicy pod koniec lat 60., a także w późniejszym czasie przez partię Zielonych (obecnie *Bündnis 90/Die Grünen*)¹⁵. Z kolei w ostatniej dekadzie XX w. toczyła się burzliwa debata na temat domniemanego wpływu permissywnego wychowania na kształtowanie się agresywnych zachowań u nacjonalizującej młodzieży¹⁶. Zarzut ten jednakże nie został potwierdzony, ponieważ badania przeprowadzone w Nadrenii Północnej-Westfalii wykazały, że sprawcy ksenofobicznie motywowanej przemocy byli w większości przypadków wychowywani w sposób autorytarny¹⁷.

Kolejny obszar, w obrębie którego pokolenie '68 poddawane jest krytyce, stanowi fascynacja komunizmem i reżimami totalitarnymi w Chinach, w Wietnamie czy na Kubie, a także tendencja do idealizowania Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Po rozpadzie opozycji pozaparlamentarnej (*APO*) i ruchu studenckiego powstały liczne ekstremistyczne grupy odwołujące się do ideologii komunistycznej, z których część zesłała do podziemia, by prowadzić walkę zbrojną przeciwko imperializmowi, kapitalizmowi i określanej mianem faszystowskiej Republice Federalnej Niemiec. Najbardziej znanym ugrupowaniem terrorystycznym tamtych czasów była założona

und Kinder als Akteure im öffentlich-städtischen Raum seit 1968, w: Idem / U. Hermann (red.): *Engagierte Jugend und kritische Pädagogik: Impulse und Folgen eines kulturellen Umbruchs in der Geschichte der Bundesrepublik*, Weinheim i. in. 2011, s. 232-251.

¹⁴ Por. M. S. Baader, *Vorwort*, w: idem (red.): *»Seid realistisch, verlangt das Unmögliche!«*. *Wie 1968 die Pädagogik bewegte*, Weinheim i in. 2008, s. 7-13, tutaj s. 11 i nast.

¹⁵ W obliczu powyższych zarzutów, szczególnie silnie artykułowanych podczas wyborów w 2013 r., zarząd partii *Bündnis 90/Die Grünen*, zlecił Getyńskiemu Instytutowi Badań Demokracji przeprowadzenie badań, mających na celu analizę dyskursu, weryfikację stanowisk i faktycznych postaw wobec pedofilii w ruchach protestu, później zaś w partii Zielonych na przestrzeni lat 1968-1989. W konkluzji badacze wskazali na daleko idące uproszczenia i powierzchowność zarzutów. Szerzej por.: F. Walter / S. Klecha / A. Hensel (red.), *Die Grünen und die Pädosexualität: Eine bundesdeutsche Geschichte*, Göttingen 2014. Krytykę seksualnego wykorzystywania dzieci w środowiskach ruchu studenckiego, a później w partii Zielonych przeprowadził z kolei Christian Füller. Por. Ch. Füller, *Die Revolution missbraucht ihre Kinder: sexuelle Gewalt in deutschen Protestbewegungen*, München 2015, s. 131-199.

¹⁶ Por. D. Sinhart-Pallin, *Endstation einer pädagogischen Sehnsucht: Rückmarsch zur Autorität? Bemerkungen zu einer pädagogischen Debatte*, w: idem (red.), *Aufgabe der Erziehung. Essays und Biographisches zur 68er-Pädagogik und Jugendgewalt der 90er Jahre*, Weinheim 1994, s. 10-20, tutaj s. 11.

¹⁷ Por. W. Kraushaar, 1968. *Das Jahr, das alles verändert hat*, München 1998, s. 313.

w 1970 r. *RAF* (*Rote Armee Fraktion*; Frakcja Armii Czerwonej), która odpowiadała za liczne zamachy na instytucje publiczne i na przedstawicieli państwa.

Nie ulega wątpliwości, że zjawisko terroryzmu jest jedną z wielu konsekwencji rewolty 1968 r.¹⁸ Jednocześnie warto pamiętać, iż niejednorodny stosunek do kwestii stosowania przemocy był jednym z najistotniejszych punktów spornych, które doprowadziły do rozpadu ruchu roku '68. Należy przy tym podkreślić, iż jedynie nieliczni przedstawiciele pokolenia '68 popierali, bądź prowadzili walkę zbrojną.

RAF została oficjalnie rozwiązana w 1998 r., jednakże fale sporów dotyczących historii i rozliczenia z terroryzmem w RFN co pewien czas przetaczały się przez media przy okazji rocznic, bądź wiadomości o zwolnieniu z więzienia niegdysiejszych członków organizacji np. Birgit Mohnhaupt w 2007 r., Christiana Klara w 2008 r., czy Birgit Hogefeld w 2011 r.

Jak przebiegały biografie większości aktywistów ruchu studenckiego, którzy nie wstąpili w szeregi ugrupowań terrorystycznych? Wielu przedstawicieli pokolenia '68 angażowało się w inicjatywy obywatelskie i projekty społeczne w zakresie ekologii czy w kampanie na rzecz pokoju. Wielu zostało pisarzami, artystami, dziennikarzami czy naukowcami współtworzącymi intelektualną elitę RFN. W trakcie tzw. długiego marszu przez instytucje coraz bardziej oddalali się od swojej tożsamości kontestatorów, aż wreszcie sami stali się przedstawicielami establishmentu, przeciwko któremu niegdyś walczyli. Z inicjatyw obywatelskich w 1980 r. powstała partia Zielonych (*Die Grünen*, później *Bündnis 90/Die Grünen*), w której pierwsze skrzypce grali dawni buntownicy Joschka Fischer i Daniel Cohn-Bendit.

Fischer w 1985 r. objął urząd Ministra Hesji ds. Środowiska i Energii, natomiast w 1998 r. został jednym z najważniejszych polityków w państwie, kiedy to jako przewodniczący swojej partii objął urząd ministra spraw zagranicznych. Znamienne zdjęcie, na którym wraz z Gerhardem Schröderem (*SPD*) i Oskarem Lafontainem (wówczas przewodniczącym *SPD*) z kieliszkiem szampana w dłoni świętuje przypięcie koalicji, przez wielu interpretowane było jako dokument symbolicznego zerwania z ideałami młodości. W 2001 r., po publikacji zdjęć, na których widać, jak atakuje policjanta, Fischer musiał odciąć się od swojej buntowniczej przeszłości. W *Bundestagu* przeprosił za swoje zachowanie i określił się mianem zdeklarowanego zwolennika monopolu legalnej przemocy fizycznej¹⁹.

W aktualnych debatach temat rewolty studenckiej i dziedzictwa pokolenia '68 nadal wzbudza silne emocje i jest przedmiotem sporów ideologicznych. Warto wspo-

¹⁸ Gerd Koenen uważa, że *RAF* oraz inne zbrojne ugrupowania, działające w latach 70. nie mogą zostać wyłączone z historii pokolenia '68. Por. G. Koenen, *Das rote Jahrzehnt. Unsere kleine deutsche Kulturrevolution. 1967-1977*, Köln 2001, s. 365. Z kolei Hans-Jürgen Wirth twierdzi, iż pokolenie '68 ponosi moralną i polityczną współodpowiedzialność za przemoc *RAF*. Por. H.-J. Wirth, *Versuch, den Umbruch von 68 und das Problem der Gewalt zu verstehen*, w: Idem (red.), *Hitlers Enkel – oder Kinder der Demokratie? Die 68er-Generation, die RAF und die Fischer-Debatte* (2001), Gießen 2004, s. 41.

¹⁹ Cytaty z przemówienia Fischera za: J. Fischer, „*Ich habe damals Unrecht getan*”, faz.net 17.01.2001. Źródło: <http://www.faz.net/aktuell/politik/fischer-ich-habe-damals-unrecht-getan-113767.html> (data wejścia na stronę 7.11.2018).

mieć chociażby o krytyce ze strony przedstawicieli nacjonalistycznych partii *NPD* (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*) i *AfD* (*Alternative für Deutschland*). W tekście *Das Erbe der 68er – ein kaputtes Deutschland*²⁰ (*Dziedzictwo pokolenia '68 – zniszczone Niemcy*), opublikowanym na stronie *NPD*, Ronny Zasowk, jeden z czołowych działaczy partii, przeprowadza radykalną krytykę lewicowego nurtu, obowiązującego w polityce od czasu dojścia do władzy przedstawicieli pokolenia '68. Podobne głosy dochodzą z szeregów *AfD*, której politycy czynią pokolenie '68 odpowiedzialnym za „skażenie Niemiec lewicowo-czerwonozieloną ideologią”²¹. Pojawiają się także inne głosy, które z kolei wyrażają tęsknotę za kontrkulturą oraz dziedzictwem buntowniczego pokolenia '68²². Psycholog Claus Koch żywi nawet nadzieję, że wnuki zainspirują się biografiami dziadków i zainicjują nową rewoltę²³.

Sprzeczne oceny pokolenia '68 i jego spuścizny pojawiają się także w dyskursie naukowym. Niektórzy, tak jak Ingrid Gilcher-Holtey, uważają, że pokolenie '68 przyczyniło się do zniesienia autorytaryzmu i do głębokiej zmiany mentalności, której skutkiem była transformacja politycznych i społeczno-kulturalnych struktur²⁴. Ulrike Jureit pokolenie '68 określa nawet mianem ostatniej „heroicznej generacji”²⁵ XX w. Z kolei inni, jak Axel Schildt²⁶ czy Hans-Ulrich Wehler²⁷, są zdania, iż pokolenie '68 nie zainicjowało zmiany w zakresie wartości, ponieważ rewolta studencka była jedynie częścią procesu modernizacji, który zaczął zachodzić w zachodnioniemieckim społeczeństwie już na początku lat 60.

W najnowszych publikacjach zauważalna jest tendencja do rewidowania obowiązujących dotychczas interpretacji i ocen rewolty studenckiej oraz pokolenia '68. Christina von Hodenberg kwestionuje ogólnie przyjętą interpretację wskazującą na leżący u podłoża rewolty roku '68 konflikt pokoleń. Wysuwa natomiast tezę, iż powinno

²⁰ R. Zasowk, *Das Erbe der 68er – ein kaputtes Deutschland*, 4.04.2018; źródło: <https://npd.de/das-erbe-der-68er-ein-kaputtes-deutschland/> (data wejścia na stronę 2.11.2018).

²¹ Takich słów użył zastępca przewodniczącego *AfD* Jörg Meuthen podczas zjazdu partii w 2016 r.: „weg vom links-rot-grün verseuchten 68er-Deutschland”. Cytat za: M. Hägler, „Weg vom links-rot-grün verseuchten 68er-Deutschland”, www.sueddeutsche.de, 30.04.2016. Źródło: <https://www.sueddeutsche.de/politik/proteste-gegen-afd-aufmarsch-der-wut-1.2974815-2> (data wejścia na stronę 2.11.2018).

²² Por. M. Tholl, *Wo bleiben die Erben der 68er?*, „Der Tagesspiegel” 31.05.2017. Źródło: <https://www.tagesspiegel.de/politik/jugendbewegung-wo-bleiben-die-erben-der-68er/19871612.html> (data wejścia na stronę 2.11.2018).

²³ Por. C. Koch, *1968: Drei Generationen – eine Geschichte*, Gütersloh 2018, s. 252-254.

²⁴ Por. I. Gilcher-Holtey, *Die 68er Bewegung: Deutschland – Westeuropa – USA* (2001), München 2005, s. 127.

²⁵ Wg Jureit żadna późniejsza formacja pokoleniowa nie była równie zaangażowana w politykę i rozrachunek z przeszłością, ani też na podobną skalę sama nie pracowała nad tworzeniem swojej tożsamości i nie kreowała własnego mitu i interpretacji historii. Por. U. Jureit, *Generationenforschung*, Göttingen 2006, s. 96.

²⁶ Por. A. Schildt, *Vor der Revolte: Die sechziger Jahre*, w: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B. 22-23/2001, s. 13. Źródło: <http://www.bpb.de/files/G99WID.pdf> (data wejścia na stronę: 7.11.2018)

²⁷ Por. H. U. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, tom 5: *Bundesrepublik und DDR: 1949-1990*, München 2008, s. 311.

się ją rozpatrywać przede wszystkim w kategoriach konfliktu płci²⁸. Z kolei socjolog Armin Nassehi pojęcie „roku '68” postrzega jako środek komunikacji umożliwiający opowiadanie o historii RFN, a także o jednostkowych biografiach²⁹.

GENERACJA '85

W przeciwieństwie do pokolenia '68, generacja '85 nie jest wyraźnie zarysowana i nie stanowi przedmiotu równie burzliwych debat, co związane jest m.in. z brakiem zaangażowania politycznego i społecznego na miarę pokolenia rodziców. Termin „generacja '85” stworzony został przez Aleidę Assmann³⁰, która odwołując się do eseju Christiana Schüle³¹, rok 1985 uczyniła centralnym punktem odniesienia dla kohorty urodzonej w RFN w latach ok. 1965-1980. Kluczowymi doświadczeniami dla kształtowania się tej „postheroicznej”³² generacji było: dorastanie w epoce postmodernizmu, w świecie dobrobytu, mediów, reklam i wielości idei oraz wartości, a także doświadczenie globalizacji, przyspieszenia i mobilności na niespotykaną dotąd skalę. Większość jej przedstawicieli charakteryzuje postawa konsumpcjonistyczna i brak głębszego zainteresowania polityką, co stawia ich w opozycji do pokolenia '68. Co ważne, w przeciwieństwie do pokolenia '68 generacja '85 nie wzrastała w cieniu nazistowskiej przeszłości.

Generacja '85 bywa określana jako „pokolenie golfa” w nawiązaniu do eseju *Generation Golf* Floriania Illiesa, który nadał jej nazwę na cześć *Volkswagena Golfa*, będącego jego zdaniem ucieleśnieniem dążeń i obiektem pożądania wielu jego rówieśników. Termin „pokolenie golfa” z pewnością jest nośny, jednakże zawęża definicję formacji pokoleniowej, redukując ją do jednego artefaktu, dlatego zdecydowałem się na użycie szerszego i mniej etykietującego terminu, jakim jest „generacja '85”.

ROZRACHUNEK Z POKOLENIEM '68 W TEKSTACH AUTORÓW GENERACJI '85

Pierwsze teksty, w których przedstawiciele generacji '85 rozprawiali się z pokoleniem '68, zaczęły ukazywać się pod koniec lat 90. XX w. i na początku pierwszej dekady XXI w. Wówczas około trzydziestoletni autorzy zaczęli przepracowywać w literaturze własne doświadczenia, a także podejmować próby określenia własnej tożsamości pokoleniowej w opozycji do pokolenia '68.

²⁸ Christina von Hodenberg akcentuje rolę emancypacyjnych ruchów kobiecych, które miały istotny wpływ na przemiany w zakresie życia społecznego. Por. Ch. v. Hodenberg, *Das andere Achtundsechzig*, München 2018, np. s. 190.

²⁹ Por. A. Nassehi, *Gab es 1968? Eine Spurensuche*, Hamburg 2018, s. 54 i nast.

³⁰ Por. A. Assmann, *op. cit.*, s. 64-67.

³¹ Wg Schüle w 1985 r. w RFN nastąpiła zmiana paradygmatu, związana z wyhamowaniem krytycznej działalności pokolenia '68. Por. Ch. Schüle, *Deutschlandvermessung. Abrechnung eines Mittdreißigers* (2006), München 2007, s. 22.

³² Por. U. Jureit, *op. cit.*, s. 96 i nast.

W dalszej części artykułu skoncentruję się na analizie wczesnych tekstów³³ przedstawicieli generacji '85, stanowiących reprezentatywny przekrój głównych tendencji i typowych postaw wobec pokolenia '68 i wyznaczających główne osie sporu aktualne do dziś. Analizę przeprowadzę, odwołując się do powieści *Das bleiche Herz der Revolution* (2004) Sophie Dannenberg, (auto)biografii *So macht Kommunismus Spaß!* (2006) Bettiny Röhl oraz esejów: *Generation Golf* (2000) i *Generation Golf zwei* (2003) Floriana Illiesa, *Rettet die Familie!* (2004) Joachima Bessinga, *Elternabend* (2004) Adriano Sacka oraz *Deutschlandvermessung* (2006) Christiana Schüle.

Autorami wybranych przeze mnie tekstów są zarówno osoby wychowane w środowiskach skrajnie lewicowych (Dannenberg, Röhl), jak i wywodzące się z rodzin umiarkowanie lewicowo-liberalnych (Sack), a nawet umiarkowanie liberalnych czy wręcz konserwatywnych (Schüle, Illies). Nie wszyscy z nich są zatem dziećmi typowych przedstawicieli pokolenia '68, jednakże w szerokim ujęciu wszyscy przedstawiciele generacji '85 mogą być określani mianem potomków pokolenia '68, ponieważ społecznie i kulturowo zanurzeni są w jego dziedzictwie. Mierząc się z nim, tworzą własną tożsamość pokoleniową.

RODZINA, WYCHOWANIE ANTYAUTORYTARNE, IDEOLOGIA

W obszarze koncepcji rodziny i wychowania krytyka ze strony generacji '85 dotyczy radykalnego odrzucenia tradycyjnych wartości rodzinnych przez pokolenie '68. Joachim Bessing w emfaticznym eseju *Rettet die Familie! Eine Provokation (Ratujcie rodzinę! Prowokacja)* diagnozuje zjawisko „zniszczenia zmysłu rodzinnego“³⁴, którego źródeł upatruje w 1968 r., kiedy to miało dojść do zerwania z tradycją przekazywanej od wieków kultury rodziny.

W *Rettet die Familie!* Bessing podejmuje próbę analizy zjawiska rodziny patchworkowej, które postrzega jako zagrożenie dla rozwoju całego społeczeństwa. Posługując się agresywną retoryką i licznymi stereotypami, konstruuje emocjonalne oskarżenie pokolenia '68, zarzucając mu zakwestionowanie wszelkich autorytetów. Zakładanie rodzin patchworkowych jest dla Bessinga doświadczeniem pokolenio-

³³ Wybrane przeze mnie teksty stanowią jedynie wycinek literatury, w której podejmowane są próby rozrachunku z pokoleniem '68. Oto wybór przykładowych tekstów, stanowiących rozszerzenie listy: D. Bielenstein, *Das richtige Leben*, Frankfurt am Main 2007; J. v. Düffel, *Houwelandt*, Köln 2004; W. Frömberg, *Etwas Besseres als die Freiheit*, Lohmar 2013; A. Henning von Lange, *Peace*, Köln 2009; Z. Jenny, *Das Blütenstaubzimmer*, Frankfurt am Main 1997; J. Jochimsen, *Das Dosenmilch-Trauma. Bekenntnisse eines 68er-Kindes*, München 2000; J. Jochimsen, *Flaschendrehen oder: Der Tag an dem ich Nena zersägte*, München 2002; R. Merkel, *Das Gefühl am Morgen*, Frankfurt am Main 2005; R. D. Precht, *Lenin kam nur bis Lüdenscheid*, Berlin 2005; B. Röhl, *Die RAF hat euch lieb: Die Bundesrepublik im Rausch von 68 – Eine Familie im Zentrum der Bewegung*, München 2018; M. Schwerdtfeger, *Mein erster Achtausender*, w: Idem, *Leichte Mädchen*, Köln 2001; Idem, *Wir Nutellakinder*, „Kursbuch“ 154 (2003), s. 42-48; A. Stelling, *Horchen*, Frankfurt am Main 2010; D. Wagner, *Meine nachtblaue Hose*, Berlin 2000.

³⁴ „Zerstörung des Familiensinns” J. Bessing, *Rettet die Familie! Eine Provokation*, München 2004, np. s. 40.

wym, które ma swój początek we wspomnianym „zniszczeniu zmysłu rodzinnego”, za które odpowiedzialne jest według niego pokolenie '68. Wskutek antyautorytarnej rewolty miało bowiem dojść do „rozerwania rodzin”, które ma jakoby znacznie poważniejsze reperkusje niż „katastrofa roku 1945”, ponieważ w roku '68 „nie podjęto nawet próby utrzymania ciągłości przekazywania kultury rodzinnej, [zamiast tego] chciano stworzyć zupełnie nową konstrukcję”³⁵.

Koncepcje propagowane i wcielane w życie przez pokolenie '68, w tym wychowanie antyautorytarne, miały doprowadzić do tego, że generacja dzieci nie jest w stanie budować trwałych związków. Decydującym czynnikiem, prowadzącym do osamotnienia i niezdolności do stworzenia trwałej rodziny, jest według Bessinga egoizm pokolenia '68 i jego bezwarunkowe dążenie do samorealizacji, które miało wyrugować poczucie wspólnotowości i solidarności międzyludzkiej. W eseju Bessing przedstawia swoją generację jako ofiarę eksperymentu przeprowadzonego przez pokolenie '68. Tożsamość generacji '85 konstruuje w opozycji do pokolenia '68, które to w jego narracji, jak na ironię, staje się odpowiedzialnym za wszelkie zło koźłem ofiarnym.

Radykalna krytyka wychowania antyautorytarne wyrażona została także w powieści *Das bleiche Herz der Revolution (Blade serce rewolucji)* autorstwa Sophie Dannenberg (właśc. Annegret Kunkel), która, podobnie jak Bessing, dzieci pokolenia '68 przedstawia jako ofiary rodzicielskich eksperymentów. Krytyka pedagogiki antyautorytarnej silnie połączona z rewolucją seksualną uwidacznia się we wspomnieniach z dzieciństwa głównej bohaterki, właścicielki galerii sztuki, Kitty Caspari. Wiele fragmentów powieści odwołuje się do 17. numeru czasopisma „Kursbuch”, na łamach którego przedrukowano fragmenty protokołów radykalnej *Kommune 2*, w których jej członkowie opisywali swoje metody wychowawcze, szczególnie intensywnej refleksji poddając sferę seksualności dzieci³⁶.

Bez wątpienia jednym z najbardziej drastycznych fragmentów *Das bleiche Herz der Revolution* jest opis przymusowego uświadamiania seksualnego Kitty i jej młodszego brata Benno przez rodziców, którzy każą dzieciom dotykać swoich genitaliów, po czym przechodzą do demonstracji stosunku³⁷. Kitty wyobraża ich sobie jako nagie ślimaki i traumę, której doznaje, opisuje w następujący sposób:

³⁵ „Denn nun gab es nicht einmal den Versuch, die tradierte Familienkultur weiterzuführen, man wollte eine vollkommene Neukonstruktion”. *Ibidem*. Według Bessinga decydującym czynnikiem, który naruszył „zmysł rodzinny”, jest „antyoświeceniowe nachylenie społeczeństwa po 1968 roku” – „der antiaufklärerische Zug in der Gesellschaft nach 1968”. *Ibidem*, s. 43.

³⁶ Por. *Kommune 2* (Ch. Bookhagen i in.), *Kindererziehung in der Kommune*, „Kursbuch” nr 17 (1969), s. 147-178.

³⁷ W antyautorytarnych środowiskach zdarzało się, iż opiekunowie pozwalali dzieciom dotykać swoich miejsc intymnych. Głośnym echem odbiła się wypowiedź Daniela Cohn-Bendita, który wyznał, iż pracując z dziećmi w antyautorytarnym przedszkolu, pozwalał im dotykać swoich genitaliów. Miało im to umożliwić realizowanie seksualnych potrzeb. Por. D. Cohn-Bendit, *Der große Basar. Gespräche mit Michel Lévy, Jean-Marc Salmon, Maren Sell*, München 1975, s. 143. W niektórych kolektywach dyskutowano na temat tego, czy dziecku powinno być wolno patrzeć na zbliżenie rodziców. W większości przypadków panowała zgodność, iż nie powinno się tego zakazywać, aby u dziecka nie wywoływać uczucia wykluczenia. U podłoża takiej postawy leżało przekonanie, że sfera prywatna, także intymność, powinna

„Nie rozumiałam już, dlaczego istniały tapety, rodzice, domy i drzewa. Kiedy zniknął sens, [ślinaki] wpęzły przez moje oczodoły i pozostawiły tylko pokryte śluzem obrazy. Potem dotarły do mojego serca i uczyniły je lepkiem i zimnym. I wreszcie zniknęło także moje serce [...]”³⁸.

Innym wstrząsającym fragmentem powieści jest opis molestowania Kitty przez ojca i młodszego brata Benno, którzy siłą zmuszają ją do pokazania piersi, aby wyteńczyć jej mieszczańskie zahamowania³⁹.

Kitty musi się także konfrontować z agresją ze strony matki, posyłającej ją na przymusowe seanse psychoanalityczne, by nie przeszkadzała jej w samorealizacji i by rozładowała „edypalne napięcie”⁴⁰, które rzekomo wnosi do rodziny.

W swojej powieści Dannenberg ukazuje wychowanie antyautorytarne jako wychowanie z użyciem przemocy, która dokonuje się na płaszczyźnie zarówno psychicznej, jak i fizycznej. Powyższa wizja może być szokująca, jednakże ma pewne odniesienie do rzeczywistości. Niektóre osoby wychowane w radykalnych komunach wspominają, że pozornie wszystko było im wolno, jednakże w rzeczywistości panowała tam „dyktatura przymusu wyzwolenia”⁴¹. Inni z kolei zarzucają rodzicom, iż mieli wobec swoich dzieci zbyt wysokie oczekiwania, traktując je jako „nową, wychowaną w wolności generację”⁴², mającą realizować ich marzenia.

Jednym z najcięższych zarzutów, które padają w powieści Dannenberg, jest przypisanie pokoleniu '68 odpowiedzialności za wypędzenie ze świata Boga i transcendencji. Kitty wystawia w swojej galerii obrazoburcze dzieła artystów z pokolenia '68, którzy kwestionują chrześcijańską tradycję i bezczeszczą symbole religijne. Chcąc zostawić za sobą transcendencję, jednakże nie jest to możliwe, ponieważ, gdy tylko ją wyprzedzają, ona zaczyna ich ścigać⁴³.

W *Das bleiche Herz der Revolution* buntownicze i ateistyczne pokolenie '68 odziera świat z wymiaru metafizycznego nie tylko poprzez sztukę, którą tworzy, lecz także poprzez przesiąkniętą ideologią metody wychowawcze. Pastwi się nad swoimi dziećmi, zaniedbuje je i pozostawia samym sobie, nie dając miłości, oparcia i nadziei. Świat po

stać się częścią sfery polityki i nie powinna być ukrywana. Por. np. Ch. Sager, *Das Ende der kindlichen Unschuld. Die Sexualerziehung der 68er-Bewegung*, w: M. S. Baader (red.), *„Seid realistisch, verlangt das Unmögliche!”*, Weinheim i. in. 2008, s. 56-68, tutaj s. 64 i nast.; M. S. Baader, *Zwischen Politisierung, Pädosexualität und Befreiung*, w: Idem i in. (red.), *Tabubruch und Entgrenzung: Kindheit und Sexualität nach 1968*, Köln 2017, s. 55-84, tutaj s. 75-76.

³⁸ „Ich verstand nicht mehr, warum es überhaupt Tapeten gab und Eltern, Häuser und Bäume. Als der Sinn verschwunden war, krochen sie durch meine Augenhöhlen und ließen nur schleimige Bilder übrig. Dann kamen sie in mein Herz und machten es schmierig und kalt. Und schließlich war auch mein Herz verschwunden [...]” S. Dannenberg, *Das bleiche Herz der Revolution* (2004), Berlin 2006, s. 170.

³⁹ Por. S. Dannenberg, *Das bleiche Herz...*, s. 242 i nast.

⁴⁰ „ödipale Spannung” S. Dannenberg, *Das bleiche Herz...*, *op. cit.*, s. 213.

⁴¹ „Diktatur des Befreiungszwangs” T. Spielhofer, *Ansichten eines Versuchskaninchens*, w: B. Dannenberg i in. (red.), *Die '68er. Eine Generation und ihr Erbe*, Wien 1998, s. 356-365, tutaj s. 356.

⁴² „neuen frei erzogenen Generation,” J. Pelikan, *Kindsein im ersten Wiener Kinderkollektiv*, w: B. Danneberg i in. (red.), *op. cit.*, s. 334-341, tutaj s. 340.

⁴³ Por. S. Dannenberg, *Das bleiche Herz...*, s. 133 i nast.

rewolucji 1968 r., w którym miejsce religii zajmuje idea rewolucji⁴⁴, jest w powieści Dannenberg miejscem samotności i cierpienia. Zaślepieni ideologią rodzice Kitty reprezentują egzemplarycznie całe pokolenie '68, które się degeneruje i pociąga za sobą generację swoich dzieci. Dannenberg tożsamość głównej bohaterki, a w szerszym kontekście całej generacji, buduje na micie ofiary, którą pokolenie '68 w toku eksperymentów wychowawczych i ideologicznych pozbawiło niewinności i odarło z sensu istnienia.

Bez wątpienia w swoim fikcyjnym tekście, który zawiera także pewne elementy autobiograficzne⁴⁵, autorka wyolbrzymia i przejawskrawia rzeczywistość. Miejscami odnosi się wprawdzie do faktycznie stosowanych radykalnych praktyk wychowawczych, jednakże mnożąc uogólnienia i spektakularne opisy przemocy, utrwała liczne stereotypy na temat pokolenia '68. Jak nietrudno się domyślić, kontrowersyjna powieść Dannenberg szczególnie oddźwięk znalazła wśród przedstawicieli pokolenia '68, którzy odnosili się krytycznie wobec skrajnie jednostronnej optyki zaprezentowanej przez autorkę⁴⁶.

KRYTYKA POLITYKÓW I KULTURY POLITYCZNEJ

Rozrachunek z politykami pokolenia '68 i reprezentowaną przez nich kulturą polityczną w tekstach większości autorów generacji '85 nie zajmuje równie istotnego miejsca, co rozliczenie z ideologią czy nowymi koncepcjami rodziny i wychowania. Powyższy fakt stanowi potwierdzenie diagnozy Florian Illiesa, który twierdzi, iż generacja '85 (w jego ujęciu „pokolenie golfa”) jest w większości „politycznie obojętna”⁴⁷.

W tym kontekście warto przytoczyć kilka przykładów z esejów Illiesa i Schüle, którzy rozprawiają się z dwoma aktorami, reprezentującymi pokolenie '68. Pierwszym z nich jest były minister spraw zagranicznych Joschka Fischer, drugim zaś Gerhard Schröder, który wprawdzie sam nie utożsamia się z pokoleniem '68 ani nie jest z nim kojarzony w równym stopniu co Fischer, ale jako pierwszy kanclerz lewicy po 16 latach rządów Helmuta Kohla bywał określany mianem polityka tego właśnie pokolenia.

Co ciekawe, krytyka obu polityków nie dotyczy ich konkretnych postaw czy decyzji, lecz koncentruje się ich na powierzchowności i stylu bycia. Niezainteresowana polityką generacja '85 sądzi polityków pokolenia '68 przede wszystkim po wyglądzie, a także oskarża o brak treści, krytykując ich narcystyczne występy w *talk show*.

⁴⁴ „Die Revolution wurde zu unserer Religion, und unsere von ihren Dogmen geleiteten Weltbilder hatten schlechte Chancen, sich eigenständig zu entwickeln”. T. Spielhofer, *Ansichten eines Versuchskaninchens...*, s. 357.

⁴⁵ Autorka w jednym z wywiadów wyznała, że w tekście można znaleźć ślady jej własnych przeżyć, jednocześnie zaznaczając, że powieści nie można traktować jako biografii. Por. S. Dannenberg, „*Ich habe nie geglaubt, dass 68er Antifaschisten waren*” [wywiad przeprowadziła Anna Reiman, „Spiegel-Online” 18.11.2004]. Źródło: <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/0,1518,327028,00.html> (data wejścia na stronę 7.11.2018).

⁴⁶ Jedno ze spotkań autorskich z Sophie Dannenberg opisał na łamach „Die Zeit” publicysta Jörg Lau. por. J. Lau, *Kalte Pose begegnet dem Mythos*, „Die Zeit” 46/2004. Źródło: https://www.zeit.de/2004/46/KA-Lit_Leb_46 (data wejścia na stronę 7.11.2018).

⁴⁷ „politisch indifferent” F. Illies, *Generation Golf. Eine Inspektion* (2000), Frankfurt am Main 2001, s. 121.

W *Generation Golf Illies* z wyraźną drwiną ukazuje drogę pokolenia '68 od buntowników do przedstawicieli establishmentu: „Marsz przez instytucje zawiódł ostatecznie Fischerów i Schröderów do salonu z ekskluzywną odzieżą męską”⁴⁸. Z kolei Schüle w *Deutschlandvermessung (Pomiar Niemiec)* stwierdza:

„Schröder, Fischer i Trittin, którzy uchodzą za symboliczne postaci rewolucji kulturalnej końca lat 60., stworzyli, o ironio, odartą z rewolucji kulturę Republiki Berlińskiej”⁴⁹.

W swoim eseju Schüle nie tylko wskazuje na sprzeczności w biografjach aktorów pokolenia '68, lecz także wysuwa tezę o zmianie paradygmatu, do której mieli się oni przyczynić. Według autora wraz z dojściem do władzy przedstawiciele pokolenia '68, którzy zakwestionowali tradycję, konwencje i obowiązujące dotychczas normy społeczne, polityka wkroczyła w epokę postmodernizmu. Indywidualizm i własny styl stały się „ważniejsze niż przynależność do określonego środowiska”⁵⁰. Schüle uważa, że nowy styl w polityce uosabiał kanclerz Schröder:

„Stawiał na opinię publiczną, powierzchowność i emocje. Reprezentował odteoretyzowaną, w ostatecznym rozrachunku odpolitycznioną politykę i dlatego był na wskroś postmodernistycznym kanclerzem. Był *prima poeta* politainmentu i otwartego społeczeństwa doznań”⁵¹.

Jedną z przyczyn braku zainteresowania generacji '85 życiem politycznym jest – według autorów – brak istotnych treści w wystąpieniach polityków. W przeciwieństwie do pokolenia '68 pozbawiona złudzeń generacja '85 nie buduje swojej tożsamości, odwołując się do teorii czy koncepcji politycznych, co wskazuje na erozję idei. Brak wiary w możliwość zmieniania świata stawia generację '85 w opozycji do pokolenia '68, które za swoim przywódcą Rudim Dutschke wierzyło, że historię można tworzyć⁵². optymizm końca lat 60. uleciał, gdy pokolenie '68 doszło do władzy. Zdradzając ideały, które niegdyś wyznawało, pokolenie '68 pozbawiło złudzeń także generację '85 i zniechęciło większość jej przedstawicieli do zainteresowania się polityką.

POLITYKA, HISTORIA, KOMUNIZM, TERRORYZM

W przeciwieństwie do większości autorów generacji '85 rolą pokolenia '68 w polityce zainteresowana jest Bettina Röhl, która w swoich (auto)biograficznych tekstach próbuje zmierzyć się z zaangażowaniem rodziców w propagowanie komunizmu, działał-

⁴⁸ „Der Marsch durch die Institutionen hat endlich auch die Fischers und Schröders zum Herrenausstatter geführt”. *Ibidem*.

⁴⁹ „Schröder, Fischer und Trittin galten als Symbolfiguren der Kulturrevolution in den endsechziger Jahren und schufen, verkehrte Welt, die revolutionslose Kultur der Berliner Republik”. Ch. Schüle, *op. cit.*, s. 71 i nast.

⁵⁰ „wichtiger als die Zugehörigkeit zu einem Milieu” *Ibidem*, s. 72.

⁵¹ „Er setzte auf Öffentlichkeit, Erscheinung und Emotionalisierung. Er repräsentierte die enttheoretisierte, letztlich entpolitisierte Politik und war deshalb der postmoderne Kanzler schlechthin. Er war der *prima poeta* des Politainment und der offenen Erlebnisgesellschaft”. *Ibidem*, s. 73.

⁵² Por. R. Dutschke, *Geschichte ist machbar. Texte über das herrschende Falsche und die Radikalität des Friedens*, Berlin 2018.

nością matki w *RAF*, a także, w szerszym kontekście, z całym pokoleniem '68. Bettinę Röhl ze względu na rok urodzenia (1962), a także z powodu zaangażowania w polityczne i historyczne polemiki wprawdzie trudno uznać za typową reprezentantkę generacji '85, jednakże jej głos w debacie na temat spuścizny pokolenia '68 jest szczególnie istotny. Jako córka prekursorów i głównych aktorów pokolenia '68 Röhl dorastała bowiem w środowisku przesiąkniętym ideologią i atmosferą końca lat 60. i lat 70. Jej ojciec, Klaus Rainer Röhl był wydawcą opiniotwórczego w lewicowych kręgach miesięcznika „konkret”, natomiast matka, Ulrike Meinhof, była znaną dziennikarką, która zaangażowała się w działalność terrorystyczną i stała się jedną z najważniejszych postaci w *RAF*⁵³.

W obszernej biografii *So macht Kommunismus Spaß! Ulrike Meinhof, Klaus Rainer Röhl und die Akte KONKRET*, która ukazała się po polsku w tłumaczeniu Ewy Stefańskiej⁵⁴ pt. *Zabawa w komunizm. Ulrike Meinhof, Klaus Rainer Röhl i prawdziwe korzenie niemieckiej lewicy (1958-1968)*, Bettina Röhl z jednej strony podejmuje próbę przepracowania historii własnej rodziny, z drugiej zaś prześledzenia historii komunizmu w RFN. Odwołując się do życiorysów rodziców, tropi także związki między historią RFN i NRD⁵⁵. Krytykę pod adresem matki Röhl wyraża m. in. we fragmentach, w których rozlicza się z jej dziennikarską aktywnością. Pierwszy zarzut dotyczy instrumentalizowania nazistowskiej przeszłości do ideologicznej walki z imperializmem i kapitalizmem. Autorka oskarża swoją matkę m. in. o instrumentalizację procesu Eichmanna do politycznego ataku wymierzonego w partię *CDU*, pisząc:

„Uprawiała ona swoją doraźną politykę, posługując się w sposób makabryczny holocaustem i tym samym instrumentalizując zbrodnie ludobójstwa do celów komunistycznej walki klasowej”⁵⁶.

Kolejnym punktem krytyki kierowanym przez Röhl nie tylko pod adresem jej matki, lecz także wszystkich aktywistów pokolenia '68 jest ich stosunek do wojny w Wietnamie, która – jej zdaniem – nie została przez nich adekwatnie oceniona. Wyparcie i przemilczenie kwestii ludobójstwa, za które odpowiadali komunistyczni bojownicy, autorka rozpatruje w kategoriach winy całego pokolenia zachodniemieckiej lewicy. Podobnie zresztą ocenia fascynację szerokich kręgów skrajnej lewicy Mao Tse-tungiem

⁵³ Meinhof została aresztowana w 1972 r. i trafiła do więzienia w stuttgartckim Stammheim, gdzie w 1976 r. popełniła samobójstwo. W kręgach skrajnej lewicy uważano, iż została zamordowana i dlatego często mówiono o niej jako o ofierze autorytarnego i zbrodniczego państwa.

⁵⁴ Zbieżność nazwiska tłumaczki z nazwiskiem autora artykułu jest przypadkowa.

⁵⁵ Opierając się na udokumentowanych źródłach (akta *Stasi*, artykuły prasowe, fragmenty listów), a także na licznych relacjach świadków i wywiadach autorka dowodzi, iż wiele inicjatyw krytycznych wobec rządu RFN było inspirowanych przez tajne służby NRD, które wspierały je finansowo, a także logistycznie. W tym kontekście warto wspomnieć o ruchu „Walka ze śmiercią atomową” („*Kampf dem Atomtod*”), wydawanym przez rodziców Röhl czasopiśmie „konkret”, czy inspirowaniu ataków na zachodniemieckich polityków.

⁵⁶ B. Röhl, *Zabawa w komunizm. Ulrike Meinhof, Klaus Rainer Röhl i prawdziwe korzenie niemieckiej lewicy (1958-1968)*, Warszawa 2007, s. 420. (W oryginalnym fragmencie ten brzmi następująco: „Makabrerweise macht Ulrike Meinhof mit dem Holocaust ihre Tagespolitik und instrumentalisiert den Völkermord für ihren kommunistischen Klassenkampf.” B. Röhl, *So macht Kommunismus Spaß! Ulrike Meinhof, Klaus Rainer Röhl und die Akte KONKRET* (2006), Hamburg 2007, s. 350).

i rewolucją kulturalną w Chinach. Pokoleniu '68 wytyka pomylenie maoizmu z rewolucją popkulturą, zarzucając mu niezrozumienie istoty zbrodniczej ideologii⁵⁷.

Bettina Röhl zarówno w swoich książkach, jak i tekstach publicystycznych podejmuje również próbę rozrachunku z przemocą i terroryzmem, w które uwikłana była jej matka, a także część pokolenia '68. Autorka sprzeciwia się mitologizacji *RAF*, występuje przeciwko fałszowaniu historii, a także pomijaniu ofiar i eksponowaniu sprawców czy wręcz przedstawianiu ich jako bohaterów. Swoją tożsamość Bettina Röhl konstruuje w opozycji do rodziców i pokolenia '68. Wprawdzie ich działalność osądza bardzo krytycznie, jednakże jednocześnie wzywa do zobiektywizowania oceny historii i jej aktorów. W odniesieniu do swojej matki, która przez jedne środowiska była idealizowana, przez inne zaś bezwarunkowo potępiana i demonizowana, postuluje:

„Wydaje się, że po upływie 30 lat od jej śmierci powinno być możliwe właściwe spojrzenie na nią – nie tylko jako dziennikarkę, ale także jako terrorystkę”⁵⁸.

KOEGZYSTENCJA I KONKURENCJA

Warto zaznaczyć, iż nie we wszystkich tekstach autorów generacji '85 krytyka pokolenia '68 jest bezwarunkowa i ostro zarysowana. Oceny wyrażone przez Floriana Illiesa i Adriano Sacka cechuje bowiem ambiwalencja. Pokolenie '68 nie jest w ich tekstach wyłącznie obiektem krytyki, lecz także podziwu, a niekiedy wręcz zazdrości⁵⁹, która dotyczy zarówno buntowniczych biografii, jak i statusu materialnego⁶⁰. Krytyka pokolenia '68 w esejach Illiesa i Sacka jest nadal obecna, ale relacje międzypokoleniowe zostały w nich przedstawione w sposób mniej brutalny, niż ma to miejsce w tekstach Bessinga czy Dannenberg. Z jednej strony uwypuklają oni bowiem przepaść między pokoleniami, z drugiej zaś akcentują podobieństwa między nimi.

Poszukiwaniu własnej tożsamości pokoleniowej towarzyszą problemy ze zdecydowanym odcięciem się od pokolenia '68. Ostatecznie bunt okazuje się niemożliwy, ponieważ nie tylko każda forma rewolty została już wypróbowana przez generację rodziców⁶¹, lecz także obalone zostały wszystkie autorytety i ograniczenia, w związku z czym nie wiadomo, przeciwko czemu albo komu należałoby się buntować. Jedyną płaszczyzną, na której dochodzi do konfliktów i konkurencji, są wartości i styl życia, które umożliwiają przedstawicielom generacji '85 przynajmniej częściowe wyzwolenie się spod dominacji pokolenia '68. Illies swoją generację stawia w opozycji do pokolenia '68, podkreślając jej fiksację na konsumpcji i markowych towarach, a także diagnozując powrót do konserwatyzmu⁶². Jednakże różnica w podejściu do życia nie jest przyczyną poważnych sporów, ponieważ rodzice stali się dla dzieci partnerami:

⁵⁷ *Ibidem*, s. 635 i nast. (W niemieckim wydaniu por. s. 533).

⁵⁸ *Ibidem*, s. 740. (W oryginalnym fragmencie brzmi następująco: „30 Jahre nach ihrem Tod müßte eigentlich ein angemessener Umgang mit Ulrike Meinhof sowohl als Journalistin als auch Terroristin möglich sein”). W niemieckim wydaniu, s. 623.)

⁵⁹ Por. F. Illies, *Generation Golf zwei* (2003), München 2005, s. 205.

⁶⁰ Por. A. Sack, *Elternabend. Über unsere schwer erziehbaren Mütter und Väter*, München 2004, s. 159.

⁶¹ Por. F. Illies, *Generation Golf zwei...*, s. 231.

⁶² Por. F. Illies, *Generation Golf...*, s. 20.

„Jak harmonijna jest relacja [pokoleń], widać na przykładzie popołudniowych seriali. Między dziećmi i rodzicami panuje w tym zakresie irytująca zgoda. Przy śniadaniu rozmawia się o planowanym przyjmowaniu pigułki antykoncepcyjnej i o tym, dokąd ojciec z synem wybiorą się w weekend na wyprawę motorową”⁶³.

Podobne spostrzeżenie można znaleźć u publicysty Adriano Sacka, który w swoim satyrycznym eseju *Elternabend. Über unsere schwer erziehbaren Mütter und Väter* (*Wywiadówka. O naszych sprawiających trudności wychowawcze rodzicach*) problem swojej generacji w konfrontacji z pokoleniem rodziców diagnozuje następująco: „Krótko mówiąc: nie mieliśmy przeciwnika”⁶⁴. Sack, podobnie zresztą jak Illies, uważa, że wybuch gwałtownego konfliktu pokoleń został zahamowany wygaśnięciem sporów w obszarach związanych z polityką. Stwierdza, że dzieci rodziców o lewicowych przekonaniach nie mają możliwości się buntować w przypadku kwestii tak istotnych jak „energia atomowa, wyścig zbrojeń, spis ludności”⁶⁵, ponieważ rodzice z pewnością stanęliby po ich stronie. Miejsce konfliktu zajmuje więc konkurencja między pokoleniami, w której toku ego rodziców ściera się z ego dzieci⁶⁶:

„Nasi rodzice czują się wciąż w obowiązku, by być na czasie. Skrycie konkurujemy ze sobą o to, kto jako pierwszy widział spektakularny rozrachunek z pokoleniem '68 w *Inwazji barbarzyńców* Denysa Arcanda, kto ma wyrobioną opinię na temat kunsztu Michela Houellebecqua i kto jako pierwszy przesiadł się z nart na snowboard”⁶⁷.

PODSUMOWANIE

W większości badanych tekstów przeważa negatywna ocena pokolenia '68 i jego dziedzictwa. Zarzuty sformułowane pod jego adresem dotyczą egoizmu, bezwarunkowego dążenia do samorealizacji i wyparcia tradycyjnego modelu rodziny. Atakowane jest antyautorytarne wychowanie, demaskowane jako swoje przeciwieństwo. Krytyka dotyczy także odarcia świata z wymiaru metafizycznego i pozbawienia generacji dzieci sensu istnienia.

Przedmiotem krytyki są także politycy pokolenia '68, których w większości niezainteresowana polityką generacja '85 sądzi przede wszystkim po wyglądzie i oskarża o brak głębszych treści. Wyjątkiem jest Bettina Röhl, która w swoich tekstach

⁶³ „Wie harmonisch dieses Verhältnis [der Generationen] ist, läßt sich in den täglichen Vorabendserien nachvollziehen. Zwischen Eltern und Kindern herrscht hier irritierende Eintracht, am Frühstückstisch wird über die künftige Einnahme der Pille geredet und darüber, wohin Vater und Sohn am Wochenende mit den Motorrädern fahren”. *Ibidem*, s. 59 i nast.

⁶⁴ „Wir hatten, schlicht gesagt, keinen Gegner.” A. Sack, *op. cit.*, s. 16.

⁶⁵ „Atomkraft, Nachrüstung, Volkszählung” *Ibidem*, s. 107.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 17 i nast.

⁶⁷ „Unsere Eltern fühlen sich permanent dazu verpflichtet, am Puls der Zeit zu sein. [...] Latent konkurrieren wir darum, wer zuerst die grandiose 68er-Abrechnung *Die Invasion der Barbaren* von Denys Arcand gesehen, wer eine profunde Meinung über die Qualitäten von Michel Houellebecq hat und wer zuerst von Skiern auf Snowboard umgestiegen ist”. *Ibidem*, s. 156.

wnikliwie rozprawia się z zaangażowaniem pokolenia '68 w politykę i propagowaniem ideologii komunistycznej, a także ze stosunkiem pokolenia '68 wobec nazistowskiej przeszłości starszych pokoleń. Röhl krytyce poddaje dezinterpretację bieżących i historycznych wydarzeń oraz instrumentalne wykorzystywanie ich do politycznej walki, której punktem szczytowym było powstanie grup terrorystycznych i fala przemocy, która przetoczyła się przez RFN w latach 70.

Inną perspektywę ukazują w swoich esejach Illies i Sack, których stosunek do pokolenia '68 naznaczony jest ambiwalencją. Pokolenie '68 nie jest w ich tekstach wyłącznie obiektem krytyki, lecz także podziwu, a niekiedy wręcz zazdrości. Zawarta w nich negatywna ocena dotyczy przede wszystkim wartości wyznawanych przez pokolenie '68 i jego stylu życia. Jednocześnie relacje międzypokoleniowe przedstawiono w nich w sposób mniej jednoznaczny, niż ma to miejsce w pozostałych przypadkach. Z jednej strony uwypuklono bowiem różnice, z drugiej zaś podobieństwa.

Analiza tekstów pozwala wysnuć wniosek, iż poprzez krytykę pokolenia '68 generacja '85 próbuje określić swój system wartości i stworzyć własną tożsamość pokoleniową. Silnie sprofilowane pokolenie '68 stanowi dla autorów generacji '85 płaszczyznę kontrastu, która umożliwiała im samookreślenie. Jednocześnie większość autorów silnie przerysowuje rzeczywistość i utrwała stereotypy na temat pokolenia '68, co ma ujemny wpływ na obiektywizację dyskursu.

Dzieci pokolenia '68 zbliżają się już do pięćdziesiątki, a w dorosłość wkraczają ich wnuki. Jak do dziedzictwa buntowniczego pokolenia '68 ustosunkuje się najmłodsza generacja? Czy zakwestionuje konsumpcjonistyczny styl życia generacji '85 i w jakiś sposób nawiąże do historii pokolenia '68? Czy zaangażuje się w politykę i zbuntuje przeciwko dzisiejszemu establishmentowi? Czy jego przedstawiciele znajdą swój sposób na zmierzenie się z rzeczywistością scyfryzowanego, zglobalizowanego świata? Komentatorzy wskazują na to, iż problemy dzisiejszej młodzieży są bardziej złożone niż te, z którymi mierzyli się przed 50 laty ich dziadkowie. Rzeczywistość stała się mniej przejrzysta i mniej jednoznaczna, co utrudnia jej zakwestionowanie. Czy rewolta na miarę 1968 r. jest jeszcze możliwa? Czy generacja obecnych studentów byłaby gotowa na szeroką skalę wypowiedzieć posłuszeństwo rządzącym?⁶⁸ Pytanie, jak generacja millenialsów odniesie się do dziedzictwa pokolenia '68 pozostaje otwarte, lecz z pewnością wkrótce pojawią się teksty i komentarze, które staną się nowym impulsem do badań interakcji międzypokoleniowych.

Dr Michał Stefański, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (mstefan@amu.edu.pl)

Słowa kluczowe: 1968, pokolenie '68, generacja '85, konflikt pokoleń, Republika Federalna Niemiec, tożsamość pokoleniowa

Keywords: 1968, generation of '68, generation of '85, generational conflict, Federal Republic of Germany, generational identity

⁶⁸ *Rebellisch oder unpolitisch? (Zbuntowani czy apolityczni?)*, reportaż WDR autorstwa Sabine Janski i Ilony Kalmbach, rok produkcji: 2018.

ABSTRACT

The objective of the paper is analysis of the phenomenon of settling scores with the West German generation of '68 based on selected literary, (auto)biographical and essayistic texts of the authors belonging to the generation of their children, so called generation of '85. The article also aims to examine the process of building generational identity.

The main fields of settling scores are: new concepts of family, anti-authoritarian education, sexual revolution, ideology, the past and politics. Apart from mostly negative there are also some ambiguous and ambivalent evaluations in which the generation of '68 is not only criticized, but also admired and envied.

Text analysis shows the multidimensionality of the problem of settling scores with the generation of '68 and leads to the conclusion that through confrontation with the generation of their parents, the authors of the generation of '85 try to determine their own value system and to create their own generational identity. With its strong identity, the generation of '68 is a contrast plane for the generation of '85 that allows their self-definition.

The research perspective presented in this paper refers to the field of generational research (Generationenforschung) and is based on the methods of close reading, which focuses on the immanent text analysis and wide reading, which is oriented towards analysis of the historical and cultural aspects represented in the texts.

NASZE WYDAWNICTWA

INSTYTUT ZACHODNI
ul. Mostowa 27, 61-854 Poznań
tel. +61 852 28 54
fax +61 852 49 05
e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl

„Przegląd Zachodni” 2018 wydanie specjalne w języku angielskim

EUROPA I JEJ TRADYCJE – NOWE SPOJRZENIE

Kolejne specjalne wydanie czasopisma Instytutu Zachodniego w języku angielskim zawiera artykuły, które stanowią wybór z całorocznej edycji pisma w 2017 r. dokonany z myślą o odbiorcy obcojęzycznym. Przyświecał mu zamiar przekrojowego ukazania problematyki podejmowanej na łamach tego interdyscyplinarnego kwartalnika. W niemal 75-letniej historii pisma niezmiennie splatają się problemy przeszłości i współczesności Polski, Niemiec, relacji polsko-niemieckich, Europy wraz z toczącymi się w niej procesami integracji, ale także konfliktami i napięciami, wreszcie i problemy globalne, których nie sposób pominąć w dogłębnych studiach współczesnej politologii, ekonomii, analizach życia społecznego i historiografii narodów.

W pierwszej części antologii artykuły odnoszą się do spraw Europy oraz doświadczeń poszczególnych jej państw, a spajają je wątki aktualnie dokonujących się procesów i nowych zjawisk.

Druga część prezentowanego tomu ukazuje studia i opracowania historyczne. zainspirowane przede wszystkim jubileuszem 500-lecia Reformacji.

Publikacja anglojęzycznego numeru „Przeglądu Zachodniego” została finansowana w ramach umowy 709/P-DUN/2018 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego